

NEPODNOŠLJIV ZAJEDNIČKI ŽIVOT KAO BRAKORAZVODNI
UZROK U PRAKSI OKRUŽNOG SUDA U NIŠU

Opšte napomene

1) Potreba za jednom posebnom vrstom pravne i sociološke analize prakse naših sudova iz oblasti porodičnog prava, a posebno iz bračnog prava, oduvek je bila aktuelna i privlačna sa teorijskog aspekta a u mnogo čemu korisna i instruktivna sa stanovišta prakse. Ovo ne samo zbog toga što sporovi iz porodičnog prava pred našim okružnim sudovima čine većinu predmeta iz civilnog domena (oko 90% svih predmeta), već i zbog očigledne protivrečnosti između potrebe da se porodične institucije kompleksnije i dinamičnije razvijaju u skladu sa potrebama vremena u kome živimo i jedne primetne konzervativnosti, rezervisanosti pa i neke vrste letargije pravne i moralne prirode koja se u ovom domenu još uvek oseća.

Rad na analizi predmeta iz brakorazvodne prakse naših sudova, kao što je poznato, otpočeo je sa zapaženim uspehom prof. dr Alija Silajdžić posmatranjem predmeta okružnih sudova u Republici Bosni i Hercegovini. Taj naporan i studiozan posao prof. Silajdžić je obavio sa puno strpljenja i pedantnosti, naučne pažnje i savesnosti na opšte zadovoljstvo naučnih krugova i naše prakse.

Međutim, od delatnosti prof. Silajdžića prošlo je nešto više od deset godina. Polazeći od te činjenice, mislili smo da bi analiza istih predmeta iz druge republike, u novijem vremenu, korišćenjem iste ili slične metode, bila od koristi upoređivanjem utvrđenih podataka, kao oživljavanju i daljem podsticanju rada na ovom polju u jugoslovenskim razmerama. Zbog toga smo i odlučili da pođemo putem koji je trasi-
rao prof. Silajdžić.

2) Iz prakse Okružnog suda u Nišu, koja se odnosi na sporove o razvodu braka, analizirali smo 1960. i 1965. godinu. Za komparativno posmatranje odlučili smo se pre svega rukovođeni težnjom da dobijemo sliku prosečnog preseka brakorazvodne prakse ovog suda za period nešto bliži našim savremnim danima, a zatim da našim posmatranjima pružimo nešto dublji, kompleksniji i sigurniji pristup.

U ovom radu ograničili smo se na sumiranje postignutih rezultata samo za brakorazvodni uzrok »nepodnošljiv zajednički život«. Ostali

brakorazvodni uzroci, kao i problematika vezana za pravne posledice razvoda i imovinske odnose u bračnoj i vanbračnoj zajednici — predstavljajući predmet naših posebnih napisa.

3) Pred Okružnim sudom u Nišu u toku 1960. i 1965. godine bilo je ukupno 1135 brakorazvodnih sporova. Od toga broja, 513 predmeta odnosilo se na brakorazvodni uzrok nepodnošljiv zajednički život (oko 48% od ukupnog broja sporova za razvod braka). Ovih 513 sporova predmet su naše pažnje u ovom napisu.¹

U sporovima ove vrste u ulozi tužioca muž se javio u 330 slučajeva a žena u 183 slučaja, što znači da je muž skoro dva puta više podnosio tužbu po ovom osnovu od svoje žene.

Inače, u brakovima iz grada muž se češće javljao u ulozi tužioca od muža sa sela (220 prema 109). Isti ovaj odnos postojao je i kad se u ulozi tužioca javlja žena (112 prema 72).

4) Kao što je poznato, brakorazvodni uzrok nepodnošljiv zajednički život, po svojim izražajnim svojstvima, nosi u sebi sve odlike opšteg (generalnog) uzroka za razvod braka. Karakteristike ovog brakorazvodnog uzroka sastoje se u tome što su u njemu sadržane po svome broju neutvrđene činjenice koje, uzete pojedinačno ili u svojoj celini, mogu dovesti do poremećaja u bračnim odnosima. Pojava ovog brakorazvodnog uzroka posledica je objektivne nemoći zakonske limitacije da u normalnim okvirima jednog kodeksa obuhvati sve činjenice koje mogu, preko poremećaja bračne zajednice, da utiču na stvaranje nepodnošljivog zajedničkog života.

Međutim, samo prisustvo brakorazvodnog uzroka koji je zasnovan na koncepcijama opšte prirode, ne isključuje interesovanje teorijske misli (i praktične aktivnosti) za utvrđivanje i analiziranje anonimnog broja i naziva činjenica koje ulaze u sklop ovog brakorazvodnog uzroka. U posmatranim predmetima iz prakse Okružnog suda u Nišu mogli smo da konstatujemo prisustvo 31 posebne činjenice koje su izdvojeno, a u najvećem broju slučajeva u njihovom manjem ili većem spletu, uticale na poremećaj bračnih odnosa. Te uočene i izdvojene činjenice, posmatrane u svojim statičkim relacijama, i predmet su naše posebne pažnje.

1. Problematika sporazumnog predloga za razvod braka

1) Kao što je poznato, u našem brakorazvodnom sistemu nije prihvaćena institucija sporazumnog razvoda braka. O izvesnim lutanjima, koja su u ovom pogledu postojala u prvim godinama primene Osnovnog zakona o braku, i ispoljenim shvatanjima da se brak u na-

---

¹ Želimo da primetimo da smo ovaj procenat odredili prema stvarnom činjeničnom stanju, a ne prema pravnoj kvalifikaciji na kojoj je sud zasnovao svoje presude. Inače, taj procenat bio bi daleko povoljniji za ovaj brakorazvodni uzrok. (Sud je mnoge preljube i ostale brakorazvodne uzroke podvodio pod ovaj uzrok za razvod braka ako stranke nisu insistirale na adekvatnoj kvalifikaciji činjenica koje su dovele do razvoda braka).

šem pravu može razvesti na osnovu saglasnosti stranaka, Vrhovni sud Jugoslavije zauzeo je pre skoro dvadeset godina sasvim jasan i određen stav da takva mogućnost u našem pravu nije predviđena. U svom poznatom Uputstvu Su 458/47. od 30. juna 1947. godine Vrhovni sud Jugoslavije je kategorično negirao egzistentnost ove institucije. Teorija porodičnog prava, sa podjednakom odlučnošću, zastupala je isto shvaćanje. Pa ipak, u brakorazvodnoj praksi Oružnog suda u Nišu naišli smo na veliki broj presuda na osnovu kojih je brak razveden po »sporazumu stranaka«. U 1960. godini tih predmeta bilo je 47, a u 1965. godini 25. Opadanje broja ovih presuda predstavlja ohrabrujuću pojavu, ali činjenica da na ovakve presude nailazimo i posle toliko godina primene Osnovnog zakona o braku nije ohrabrujuća. U nekim tužbama, koje na žalost pišu i advokati, primetili smo prisustvo čak i pismenog sporazuma o razvodu (ugovora o razvodu), koji su stranke potpisale uz pedantno otisnuti faksimil svog zastupnika a koji se prezentira kao prilog uz tužbu za razvod braka.

U presudama ove vrste često smo nailazili na primetno odsustvo pravničkog rezonovanja, i to ponekad do te mere da pravna kvalifikacija brakorazvodnog osnova postaje ne samo protivrečna sebi već nosi i izvesne stilske i jezičke nedostatke. Tako se u nekim presudama isticalo da se brak razvodi po dva kumulativna osnova izražena u obostranom zahtevu i sporazumu stranaka, dok se u drugim presudama podvlači da se brak razvodi po obostranom, odnosno uzajamnom sporazumu.²

Kad je reč o ovim predmetima, želimo da primetimo da smo u spisima iz 1965. godine konstatovali prisustvo i jedne presude u kojoj je sud postupio u skladu (iako ne sasvim) sa propisima Osnovnog zakona o braku. Naime, u toj presudi (P. 393/65) sud je istakao da se brak razvodi »po obostranom i sporazumnom predlogu«. Iako je izraz »obostrani« u ovoj formulaciji suvišan, vredno je istaći da sud u ovoj presudi instituciju sporazumnog predloga ne indentifikuje sa ustanovom sporazumnog razvoda braka. Presudu ovakve sadržine zabeležili smo i u grupi brakorazvodnih predmeta iz 1960. godine. U toj presudi (P. 702/60) sud je podvukao da se brak razvodi po sporazumnom traženju bračnih drugova. Iako je broj od 2 presude (u svakoj posmatranoj godini po jedna) isuviše mali, ipak on uliva nadu da će broj pravilno formulisanih presuda vremenom biti i veći.

Za sada, prema našoj oceni, osnovni zadatak suda je da sebi učini jasnim odnos između sporazumnog predloga za razvod i institucije sporazumnog razvoda braka, jer je u jednoj presudi iz 1965. godine

---

² Povezivanje izraza »obostrano« i »uzajamno« sa sporazumom predstavlja tautologiju jer je sasvim izvesno da je sporazum isključen bez uzajamne, odnosno obostrane podudarne intervencije volja odgovornih strana. U svakom ugovoru već je prisutna obostranost, odnosno uzajamnost.

S druge strane, utvrditi da se brak razvodi po obostranom zahtevu znači pretvoriti način podnošenja tužbe u osnov za prestanak braka, čime se procesni zahtevi mešaju sa materijalno-pravnim pretpostavkama. Zbog toga se kumulacija vrši među nespojivim kategorijama.

(P. 1076/65) sud istakao da »prihvata sporazumni predlog za razvod braka pa brak između tužioca i tužene razvodi po sporazumu«.

2) Zahvaljujući činjenici da bračni drugovi sporazumno traže razvod braka i da još pre početka rasprave daju sudu dovoljno ubedljivo do znanja da će se odreći svog prava na žalbu ako sud donese presudu o razvodu njihovog braka, mnogi brakorazvodni postupci liče na spоровe po mandatnim tužbama. Postupak je više nego sumiran a u zapisniku se jedva može naći nekoliko rečenica koje govore o bračnim odnosima supružnika. Bezbrojnost sudskih odluka, koje su donete na osnovu ovakvog postupka, samo je logična konzekvenca jedne nezakonito provedene procedure. Šablonske formulacije, lapidarne u lošem smislu i činjeničnim podacima oskudne, provlače se u oko 80 i više predmeta. To su obično izrazi koji u sebi ne nose racionalna značenja a koji su obično ovako stilizovani: »Sud je izveo dokaz saslušanjem stranaka pa je saglasnim izjavama oba supružnika utvrđeno da je zbog nesaglasnosti naravi dolazilo do čestih sukoba u braku između supružnika što je dovelo do teških poremećaja u bračnim odnosima i do nemogućnosti zajedničkog života, pa kako su oba supružnika sporazumno tražila razvod braka to je sud i razveo brak po sporazumu stranaka«.

No, treba primetiti, a što smatramo izuzetno značajnim, da smo u predmetima koje smo analizirali konstatovali prisustvo i takvih presuda u kojima je odbijen zahtev za razvod braka iako je formulisan u obliku sporazumnog predloga bračnih drugova. Ti predmeti rečito govore da sud nije sasvim predvideo zakonske propise koji instistiraju na tome da se moraju navesti opravdani razlozi za razvod braka i u onim slučajevima kada se traži razvod braka u formi sporazumnog predloga bračnih drugova. Tako je u toku 1965. godine bilo 5 presuda, a u toku 1960. godine 2 presude kojim je sud odbio zahtev da razvede brak i pri konstatovanju činjenice da su bračni drugovi sporazumno tražili razvod braka. Tako je u jednoj od ovih presuda sud istakao da »ničim nije dokazano, pa ni samim saslušanjem stranaka, da je brak među parničarima ozbiljno narušen i poremećen i da je postao nemoguć. Zbog toga je sud i odbio tužbeni zahtev bez obzira što se tražio *sporazumni razvod braka* (podvukao M. M), jer nema opravdanih i ozbiljnih razloga koji bi ukazivali da je brak do te mere poremećen da bi ga trebalo razvesti. Naprotiv, sud nalazi da je između parničara moguć nastavak bračne zajednice i produženje bračnog života«. Prisustvo ovih predmeta otkriva nam da je sud, bar u nekim predmetima, vodio računa o zahtevima kvalifikovane poremećenosti bračnih odnosa.

3) U sklopu ovih razmatranja o sporazumnom predlogu za razvod braka, mislimo da će biti od interesa ukazati i na problematiku naziva stranaka u podnesku kojim se sporazumno traži razvod braka.

U toku 1965. godine bračni drugovi su podneli 25 sporazumnih predloga za razvod braka, a u 1960. godini 7 predloga. U svim ovim predmetima naziv bračnih drugova je veoma različit. Mogli smo zabeležiti 8 različitih načina u označavanju bračnih drugova.

U prvom od tih načina, u 7 slučajeva, bračni drugovi se jednostavno nazivaju: predlagači. U 2 slučaju bračni drugovi, prema redosledu potpisa, nazivaju se: prvi predlagač i drugi predlagač. U 8 slučajeva, bračni drugovi se u sporazumnom predlogu nazivaju: supruga i suprug, a tako se isto potpisuju (sem u jednom slučaju u kome su označeni kao: podnosioci sporazumnog predloga). U 3 slučajeva bračni drugovi nemaju posebne oznake: jednostavno navode se samo njihova imena, dok se potpisuju kao »podnosioci zahteva«, odnosno u 2 slučaju kao »predlagači«. U 9 slučajeva, dakle u najvećem broju primera, bračni drugovi uzimaju nazive iz klasičnih tužbi tužilac (odnosno tužilja) i tuženik. Međutim, potpisi u ovim sporazumnim predlozima za razvod braka su veoma različiti. Tako nailazimo na ove potpise: podnosioci predloga za razvod, supružnici, podnosioci tužbe, saglasni, tužilac i tuženik (dakle, kao u naslovu), a u većini slučajeva bez ikakve oznake. U jednom slučaju bračni drugovi se nazivaju: podnosioci molbe za sporazumni razvod braka. U drugom pojedinačnom slučaju, prosto, kao parničari i u trećem pojedinačnom slučaju razvijenim izrazom koji je lišen određene tendencije za identifikacijom: predlog za razvod koji podnose... (sledi ime stranaka).

Razlog za ovu neujednačenost možemo tražiti u relativno malom broju sporazumnih predloga u odnosu na tužbu za razvod braka. Ta činjenica je verovatno ozbiljnije doprinela stvaranju nedovoljne preciznosti i neizdiferenciranosti prakse. S druge strane, ova tužba (jer ona to u suštini i jeste, sa specifičnom subjektivnom kumulacijom) predstavlja procesni institut čiji je istorijat relativno kratak. I najzad, prema praksi Okružnog suda u Nišu, sud je u svim predmetima sa sporazumnim predlogom za razvod braka vršio svoju terminološku readaptaciju i transformaciju u okviru klasičnih, ustaljenih stranačkih termina nazivajući redovno prvog potpisnika tužiocem, a drugog tuženikom. Na taj način težnja za novim, ustaljenim, isprofiliranim stranačkim nazivom stalno se vraćala u neodgovarajuće stare procesne okvire.

4) I konačno, kad je reč o sporazumnom predlogu za razvod braka treba istaći da se ovaj procesni institut isključivo koristio od strane bračnih drugova koji žive u gradu. U svim posmatranim predmetima sporazumni predlog za razvod braka bio je podnet samo od bračnih drugova iz grada. Ova pojava utoliko je interesantnija ako se ima u vidu da je manje od polovine svih podnetih sporazumnih predloga napisano od strane advokata. To znači da je ovaj oblik procesnog zahteva prodro u svest građana te i sami sastavljaju podneske ove vrste. Ali na selo, gde je nepismenost i opšta zaostalost veća, saznanje o ovom procesnom institutu verovatno sporije prodire. Čak i advokati koji zastupanja stranke sa sela ne podnose tužbu ove vrste. Zbog toga su osećaj uzajamnog takta i uverenja da se bračne suprotnosti mogu razrešiti i bez klasične procesne konfrontacije za sada, na teritoriji nadležnosti Okružnog suda u Nišu, isključivo prisutni u sporovima nad drugova koji žive u gradu.

2. Seksualno neslaganje

Seksualno neslaganje, kao uzrok poremećaja u bračnim odnosima, često se isticalo u tužbama za razvod braka. Istina, na ovaj biološki i psihološki fenomen češće smo nailazili u predmetima iz 1965. godine nego u predmetima iz 1960. godine. Taj odnos iznosio je skoro jedan prema deset u korist predmeta iz 1965. godine.

Pojavu seksualnog neslaganja zabeležili smo u podjednakoj meri kod bračnih drugova sa sela, kao i kod supružnika iz grada. Neslaganje ove vrste pogađalo je bračne drugove bez obzira na njihov uzrast. Od njegovog razornog dejstva nisu bili pošteđeni ni mladi bračni drugovi, ni supružnici srednjih godina, kao ni bračni drugovi koji su već duboko zašli u godine. Seksualno neslaganje bilo je podjednako značajno i za brakove koji su tek nastali, kao i za bračne zajednice koje su duže trajale. Jednom reči, seksualno neslaganje nije se ograničavalo u svojim izražajnim oblicima na određenu sredinu, na određen uzrast, na dužinu trajanja bračnog života, na određen pol, poreklo, zanimanje, obrazovanje bračnih drugova.

U mnogim predmetima seksualno neslaganje bračnih drugova često se samo pominje bez bližeg ili daljeg objašnjenja same njegove suštine. Ta pojava može se razumeti, jer u našoj sredini seksualni život predstavlja temu o kojoj se nerado govori ili o kojoj se bar govori sa mnogo rezerve, ograničenja i osećaja stvarnog ili lažnog stida. Seksualni život mnogih osoba ulazi u sferu njihovih intimnih preokupacija koje one žele da u tim okvirima do kraja zadrže. Poznajući ovakvo raspoloženje bračnih drugova, sudije često ne insistiraju na tome da se fenomen seksualnog neslaganja bliže objasni. Takav rezervisan stav suda nekad može biti povod za donošenje presude o razvodu braka i bez stvarnog prisustva uzroka za razvod braka.

Pa ipak, u izvesnim predmetima u kojima je dominirao fenomen seksualnog neslaganja mogli smo da odredimo stvarne izražajne oblike ove u suštini složene i kompleksne pojave. Komponente seksualnog neslaganja bile su sledeće:

1. *Seksualna neuravnoteženost.* Ovaj oblik seksualnog neslaganja bračnih drugova javljao se u rasponu od potpune impotentnosti (Impotentio coendi), preko nedovoljne potentnosti, do pojave prenaplašene potentnosti. Svaki od ovih oblika seksualne neusklađenosti bračnih drugova remetio je njihove bračne odnose i stvarao osećaj nepodnošljivog bračnog života.

A. I m o p o t e n t n o s t. Nesposobnost za polno opštenje javlja se u dva vida: kao fizička impotentnost i kao psihička impotentnost.

a) Pojavu fizičke impotentnosti zabeležili smo u 3 slučaja. U jednom od tih predmeta tužilja, koja je stara 22 godine i koja je zemljoradnica iz okoline Niša, istakla je da njen muž koji je od nje mlađi godinu dana i koji je po zanimanju zemljoradnik, još nije nad njom izvršio obljubu. »Ja sam ga stalno podsećala na njegovu dužnost«, kaže tužilja, »ali je on odbio da to učini izgovarajući se da je umoran i da sam ja nasrtljiva i dosadna žena. Obično bi se tada okrenuo na drugu stranu i zaspao. Na taj način, iako sam bila venčana žena tuže-

nika bila sam ustvari bez muškarca — muža. Usled toga je gotovo svake noći dolazilo do svađa i prepirki a ove su se svađe vremenom pretvorile u veliku netrpeljivost koja se nije mogla ničim otkloniti«. (P. — 943/60).

U drugom predmetu (P-334/65) tužilja, domaćica iz Niša, stara 23 godine, navela je da je sa tuženikom, studentom iz Niša, starim 29 godina, sklopila brak kad joj je bilo 17 godina i da od tada pa do svoje 23 godine, kada je podnela tužbu za razvod braka, nije imala polne odnose sa tuženikom. »Sa svojim mužem«, kaže tužilja, »iako smo živeli u zajednici 6 godina, nisam održavala intimne (polne) odnose jer je kod njega postojala potpuna impotentnost. Ni u jednom trenutku za sve ovo vreme nije uspeo ni jednom da ima polni snošaj, pa čak ni prve bračne noći, kao ni narednih, tako da sam i sada posle 6 godina provedenih u bračnoj zajednici sa tuženikom virgo intakta pošto mi je himen sačuvan u celosti. U početku, budući da sam bila vrlo mlada i potpuno neiskusna, što sam u suštini i danas, smatrala sam da je pojava impotentnosti kod mog supruga prolazne prirode i da će se to popraviti. Međutim, prolazili su dani, nedelje i meseci a da se stanje kod mog supruga nije popravilo. Bilo me je stid da se o tome poveravam drugima pa sam se tek mnogo kasnije poverila majci koja me je savetovala da sačekam jer je i ona smatrala da je to prolazna pojava. No zbog ovoga su među nama nastali nesporazumi, svađe a posebno i otvorena netrpeljivost. Došli smo da uzajamnog zaključka da je naš brak poremećen do tog stepena da je dalji zajednički život postao nemoguć«.

U trećem predmetu (P-769/60) kao tužilac se pojavio muž iako je bio impotentan te nije bio u stanju da polno opšti sa svojom suprugom. U svojoj tužbi tužilac je naveo da je ubrzo posle sklapanja braka otišao na odsluženje vojnog roka. »Za vreme služenja vojske, kaže tužilac, postao sam nesposoban za vršenje bračne dužnosti jer se na mene srušila baraka i sada bolujem od teške i neizlečive bolesti: fraktura kompresiva verhtre, perpoleta extrem infer. Zbog toga sam se sporazumeo sa tuženom da se naš brak sporazumno razvede«.

b) Pojavu psihičke impotentnosti primetili smo u 2 slučaja. U prvom slučaju (P-941/65) tužilac je istakao da sa tuženom više nije u mogućnosti da obavi normalan polni snošaj. »U brak sam stupio kad mi je bilo 16 godina«, kaže tužilac. Tužena je tada imala 22 godine. Oženio sam se protiv svoje volje na insistiranje svojih roditelja koji su u tuženoj videli samo sposobnu i jaku radnu snagu za obrađivanje zemlje. Prema tuženoj nisam osećao nikakvu naklonost. Za vreme braka pokušao sam da je zavolim ali u tome nisam uspeo. Iz dana u dan primećivao sad da je tužena prema meni postajala hladna i da me seksualno sve više i više izbegava. Ta hladnoća stvorila je u meni seksualnu odbojnost (impotentnost) u odnosu na tuženu. Prema drugim ženama ja se osećam kao muškarac u punom smislu te reči, dok se prema tuženoj mučim, sebi sugeriram i predočavam lik druge žene da bi sa njom mogao da obavim polni snošaj, pa mi ipak ne uspeva. Zbog toga smo pre 4 godine potpuno prekinuli zajednicu života«.

U drugom slučaju (P-472/65) tužilac je naveo da ga tužena kao supruga više seksualno uopšte ne privlači. »Ja ne znam šta se sa mnom

dogodilo«, kaže tužilac, »ali ja imam prema tuženoj osećanje kao da mi je sestra a ne žena«.

B. *Nedovoljna potentnost.* Na slučaj nedovoljne potentnosti naišli smo u 3 predmeta i to 2 iz 1965. godine a 1 iz 1960. godine.

Tako u predmetu P-813/60 tužilja je istakla da je sa tuženikom za poslednjih 6 godina imala pet do šest polnih snošaja, nešto manje od jedanput godišnje. »Kako sam mlada žena«, (stara je 33 godine, primedba M. M). kaže tužilja, »a moj muž je mlađi od mene 4 godine, ovo stanje nametnute seksualne apstinencije stvorilo je kod mene osećanje potpune odvratnosti prema tuženom«.

U drugom slučaju (P-466/65) tužilja je istakla da je tuženik »slab muškarac« i da veoma retko vrši svoju »bračnu dužnost«.

U trećem predmetu (P-175/65) tužilja, koja je stara 52 godine, istakla je da njen muž, koji je star 60 godina, ne održava sa njom uredno polne odnose. »Ja sam verovala«, kaže tužilja, »da sam se kao udovica pre godinu dana udala za muškarca a ne za ženu«. (Na ove navode tužilje tuženik, koji se protivio razvodu braka, isticao je da je bračne dužnosti obavljao kao čovek u starijim godinama i da se čudi da tužena nije zadovoljna).

C. *Prenaglašena potentnost.* Nasuprot predmetima u kojima se kao uzrok poremećaja u bračnim odnosima navodila impotentnost, odnosno nedovoljna potentnost bračnog druga, u sklopu seksualnog neslaganja bračnih drugova konstatovali smo prisustvo u predmeta u kome je poremećaj u bračnim odnosima bio izazvan naglašenom potencijom muža.

Tako u predmetu P-848/65 tužilja, koja je stara 22 godine, istakla je da se seksualno nije slagala sa tuženikom (star 26 godina). »Moj muž«, kaže tužilja, »tražio je da ima snošaj više puta noću, stalno je navaljivao na mene, pa me je terao i da mu u to vreme prethodno palim cigaretu. Međutim, ja nisam mogla da izdržim tolike polne snošaje. Ubrzo sam se razbolela od zapaljenja jajnika«.

2. *Odsustvo polnog zadovoljenja.* Ovaj razlog seksualnog neslaganja zabeležili smo u 2 slučaja i to oba u 1965. godini.

Tako u predmetu P-976/65 naveden je kao razlog seksualnog neslaganja odsustvo orgazma na strani žene. Tužena, koja je stara 26 godina, nije se protivila zahtevu za razvod braka. Naprotiv i sama je na tome insistirala navodeći da ne može da živi sa tužiocem (star 35 godina). »On me ne zadovoljava kao muškarac, kaže tužena, ne osećam nikakvo zadovoljstvo prilikom snošaja sa njim. Međutim, kad sam imala snošaj sa M. N. onda sam osećala zadovoljstvo. Verujem da je za to kriv tužilac«.

U drugom predmetu (P-323/65) na odsustvo polnog zadovoljenja žalio se muž. U svojoj tužbi istakao je da se već prve bračne noći nije seksualno slagao sa tuženom — nije mogao da doživi orgazam. »Seksualno zadovoljenje nisam mogao da postignem ni kasnije«, kaže tužilac. »Kada je ovo stanje potrajalo skoro godinu dana, nije mi preostalo ništa drugo do da zatražim razvod braka«.

3. *Odbijanje polnog čina.* Kao razlog seksualnog neslaganja bračni drugovi su navodili i akt odbijanja polnog odnosa. U 3 predmeta, koja smo zabeležili, 2 slučaja odnose se na period 1965. godine, a 1 na period 1960. godine. U 2 predmeta u ulozi tužioca pojavio se muž koji je istakao da njegova žena odbija da sa njim polno opšti. U trećem, kao tužilac, javlja se žena. Istina, u ovom trećem slučaju (P-1213/65), oba bračna druga su isticala odsustvo raspoloženja za polno opštenje. Tako, muž kao tužilac, žalio se da je njegova supruga izbegavala da polno opšti sa njim. »Zbog toga«, kaže tužilac, »tužena mi ne odgovara u seksualnom pogledu«. Istovremeno i žena je isticala te iste razloge. »Kad moj muž dođe izjutra kući«, kaže tužena, »ja ga ponudim da obavimo polni snošaj ali on kaže da ne može jer je imao odnose sa drugom ženom«.

U predmetu P-931/60 tužilac se žalio da je tužena uporno odbijala da sa njim polno opšti. »Kad god pokušam da joj priđem«, kaže tužilac, »ona me odbije. Kasnije, da se ne bih u njenim očima ponižavao, više joj nisam ni prilazio da me ne bi ponovo odbila. Međutim, na moje veliko iznenađenje ona bi mi tada prebacivala da imam drugu ženu«.

U trećem predmetu (P-1329/65) tužilac je izneo motive koji su rukovodili tuženu da sa njim ne održava polne odnose. »Kad sam se vratio iz bolnice gde sam operisan od bruha«, kaže tužilac, »tužena je odbila da spava sa mnom, jer joj je, navodno, neki lekar preporučio da tako učini«.

U sva ova 3 slučaja bračni drugovi su isticali da im je dalji bračni život, zbog seksualnog neslaganja, postao nepodnošljiv.

4. *Razlika u godinama.* Kao uzrok seksualnog neslaganja navedena je i razlika u godinama bračnih drugova. U predmetima iz 1960. godine nismo zabeležili nijedan slučaj koji se zasnivao na ovim činjenicama. U 1965. godini konstatovali smo prisustvo samo jednog predmeta (P-322/65), ali koji je bio dovoljno karakterističan po svojim izražajnim oblicima da bi mogao biti zanemaren. U tom predmetu, u kome se kao tužilac javila žena stara 28 godina, a kao tuženik njen muž star 44 godine (oboje su stupili u brak kao razvedeni), tužilja je istakla da je tuženi star za nju. »Kad legnem sa njim u krevet«, kaže tužilja, »imam utisak kao da sam legla sa svojim ocem. Osim toga ne podnosim bore na licu. One u meni gase svaku seksualnu potrebu«.

5. *Zadah iz usta.* Kao uzrok seksualne odbojnosti u 2 slučaja naveden je zadah koji se oseća iz usta žene. Oba predmeta su poticala iz 1965. godine. U jednom predmetu stranke su bile sa sela, a u drugom iz grada. U oba slučaja radilo se o mladim bračnim drugovima (ispod 28 godina).

Tako, u predmetu P-327/65 muž se žalio da sa tuženom ne može polno da opšti »jer iz njenih usta se oseća strahovit zadah«.

U drugom predmetu (P-421/65) muž je u tužbi podvukao da su se odnosi u njegovom braku poremetili usled seksualnog neslaganja sa tuženom. »Kod nje«, kaže tužilac, »oseća se neugodan zadah iz usta tako da sam gubio volju na održavanje polnih odnosa«.

Vredno je podvući da oba ova predmeta karakteriše izuzetno kratko trajanje bračne zajednice. U prvom slučaju brak je trajao 13 dana, a u drugom svega 7 dana. Utvrđeni organski nedostaci na strani bračnog druga, koji su imali negativnog odraza na proces potrebne psihološke pripreme i koncentracije za normalan polni akt, pokazali su se dovoljno snažnim da razviju kvalitativnu komponentu nepodnošljivog zajedničkog života i bez uticaja objektivne, kvantitativne (vremenske) komponente.

6. *Nedovoljna razvijenost polnog organa.* Seksualna disharmonija bračnih drugova nastajala je i usled neusklađene tehnike pri samom polnom aktu.

Tako, u predmetu P-822/65 tužilja (stara 31 godinu, domaćica sa sela), koja je u brak sa tuženim stupila kao razvedena, navela je da joj njen muž ne može da pruži seksualno zadovoljenje usled nerazvijenosti polnog organa. »Tuženik«, kaže tužilja, »ima do krajnje mere nerazvijen polni organ da se sa njim uopšte ne može polno do opšti. Pokušavali smo u više mahova da imamo normalan polni odnos, ali naši naponi su ostali bez ikakvog rezultata«.

Ovaj brak trajao je nešto manje od 3 nedelje. Vredno je pri tom primetiti da je tuženik, koji je bio mlađi od tužilje godinu dana, stupio u ovaj brak kao udovac sa dvoje dece. Sa svojom pokojnom ženom, kako sam ističe, slagao se sasvim dobro prilikom obavljanja polnog akta, dok za tužiljom to nije uspeo da postigne.

7. *Seksualna nastranost (perverzitet).* Neusklađenost polnih odnosa u vidu seksualne nastranosti zabeležili smo u 5 slučajeva. U 3 predmeta kao tužilac se javlja žena, a u 2 slučajeva muž je imao ulogu tužioca. Inače, pojava seksualne nastranosti manifestovala se u tri vida: u zahtevu za sisanje polnog organa, u insistiranju da se polni odnos obavi u ženin čmar i, najzad, u obliku sadizma.

a) Zahtev za sisanje polnog organa bio je prisutan u 2 predmeta. U jednom kao tužilac se javio muž, dok je žena predstavlja osobu koja je insistirala na ovom obliku seksualne nastranosti. Međutim, u drugom predmetu, u ulozu tužioca javila se žena. Vredno je uz to istaći da su bračni drugovi u oba predmeta živeli u gradu, da su po zanimanju bili službenici i da je u prvom slučaju žena imala 25 godina a u drugom 26 godina, dok je muž u oba slučajeva prešao uzrast od 30 godina (31 godina, odnosno 35 godina).

U prvom slučaju (P-8999/65) muž se u tužbi žalio na seksualnu nastranost tužene. »Moja žena«, kaže tužilac, »ima seksualnu izopačenost koja se sastoji u tome što polni odnos ne želi da ima kako je to prirodno i normalno, već naprotiv stalno je želela i tražila da to čini sisanjem mog polnog organa čemu sam se ja energično protivio. Zbog toga smo se stalno svađali i raspravljali. S obzirom na ovu strast tužene, mi nismo mogli da živimo zajedno«.

U drugom predmetu uloga nezadovoljne strane bile je izmenjena. Tako, u tom predmetu (P-976/65) tužilja se žalila na seksualnu nastranost muža. »Tuženik«, kaže tužilja, »neprekidno je tražio da mu sisam

polni organ. Meni je to bilo odvratno te sa takvim manijakom nisam želela da delim bračnu postelju».

b) Drugi oblik perverzitetata ispoljavao se u zahtevu da se polni odnos obavlja u ženin čmar. U 2 predmeta, zbog ove nastranosti muža, žena je tražila razvod braka.

U prvom slučaju (P-786/65), tužilja se žalila da je posle dve godine normalnih polnih odnosa tuženik jedno veče potražio da obavi snošaj u čmar. Ona se tome protivila, ali je iz ljubavi prema mužu na kraju pristala. »Međutim«, kaže tužilja, »moj muž je zahtevao da i u narednim večerima na ovaj način obavi polni snošaj. Kada sam utvrdila da on na ovome uporno i dalje insistira, odlučila sam da ga napustim i zatražim razvod braka«.

I u drugom predmetu (P-574/65) tužilja je navela da je njen muž strane želje«, kaže tužilja »bila sam na stalnoj oprezi. Više puta sam u spavaćici bežala iz spavaće sobe i tražila utočišće kod gazdarice«. Kao razlog ove muževljeve nastranosti žena je navela ove momente: »On pravda odnos od pozadi time da ću, kad se naviknem, osetiti isto uživanje kao i on a pritom ne postoji opasnost da ostanem u drugom stanju«.

U oba ova predmeta vredno je napomenuti da muževi kategorično odbijaju da su bili naklonjeni protivprirodnom bludu. Ove navode tužilja okarakterisali su kao običnu »izmišljotinu«, odnosno kao »prljavo podmetanje«.

c) Treći oblik seksualne nastranosti javio se u formi klasičnog sadizma. Tako u predmetu P-464/65 tužilja, koja je stara 27 godina, navela je da je na početku bračne zajednice živela dobro sa tuženikom (star 34 godina, inače oba bračna druga su službenici nastanjeni u gradu). »Međutim«, kaže tužilja, »ubrzo sam uočila da se tuženik čudno ponaša, da voli da se izživljava na razne načine, guranjem uz druge žene u gradskom autobusu i na ulici, pa mi je čak rekao da se na taj način polno zadovoljava. Inače, tuženik sa mnom nije polno opštio po 20 i više dana; a kad bi posle ove pauze obavljao polni snošaj, napuštao me je sa gađenjem govoreći da su sve žene ološ i najodvratnija stvorenja i da najveće zadovoljstvo oseća kad se sam zadovolji. Kad sam posle 8 meseci braka zatrudnela, tuženik je počeo da me i fizički maltretira, i to na taj način što me je prvo tukao i to najviše po glavi, a zatim bi počeo da mi cepa veš da bi najzad izvršio nada mnom polni akt. Po završenom odnosu, sa gađenjem bi se odvojio od mene dobacujući mi gnusne i prljave vređajuće izraze. Često se dešavalo da uzme lenjir pa me njime tuče po butinama da mi modrice izađu a zatim bi nada mnom izvršio polni akt«.

Ovaj brak, prema izjavi stranaka, trajao je manje od godinu dana.

Opšta karakteristika svih oblika seksualnog neslaganja bračnih drugova sastojala se u relativno kratkom trajanju bračne zajednice. Nakon uočene seksualne neusklađenosti, bračni drugovi su donosili vrlo brzo i energično odluku o razvodu svog braka.

3. Pijanstvo

Pijanstvo, odnosno prekomerna upotreba alkohola (opijanje) predstavljalo je veoma zapažen uzrok koji je dovodio do poremećaja u bračnim odnosima. Iako se (prema izvesnim procentima) alkoholizam u jugoslovenskim razmerama pojavljuje u 30% u slučajeva kao uzrok za razvod braka, u predmetima koji su bili objekt naše pažnje broj slučaja, u kojima je preterana upotreba alkohola razorila bračne odnose, bio je daleko ispod jugoslovenskog proseka. Pa ipak, broj od 20 predmeta, koliko smo zabeležili, nije mali u odnosu na ostale uzroke koji su u posmatranom periodu uticali na poremećaj braka.

Prema statističkim analizama, pijanstvo je tokom 1960. godine samo u 4 slučaja poremetilo bračne odnose. Međutim, u 1965. godini taj broj je bio četiri puta veći — 16. Iz ovoga proizilazi da je alkoholizam u 1965. godini bio daleko intenzivniji i fatalniji uzročnik poremećaja bračnih odnosa.

Inače, statistička posmatranja su nam otkrila da alkoholizam izaziva daleko veće štetne posledice na stabilnost braka u gradu nego na selu. U 1960. godini, od ukupno 4 zabeležena slučaja, 3 predmeta su se odnosila na supružnike iz grada, a samo 1 na bračne drugove sa sela. Isti razmer uočili smo i u predmetima iz 1965. godine. Tako su na 12 razvedenih brakova zbog prekomerne upotrebe alkohola u gradu, dolazila 4 braka čiji supružnici žive na selu.

Upotrebi alkohola bili su naklonjeni, u daleko većoj meri, muževi nego žene. U predmetima iz 1960. godine, od ukupno 4 predmeta, nismo primetili nijedan slučaj opijanja žene. U sva 4 slučaja muževi su bili ti koji su razorili bračne odnose preteranom upotrebom alkohola. Međutim, u 1965. godini ovaj izrazit odnos u korist žene bio je za nijansu poremećen. Od ukupno 16 predmeta, u 2 predmeta žena je preteranom upotrebom alkohola dovela do razaranja odnosa u braku. U oba slučaja žene su poticale sa sela. Prema tome, žene iz grada nisu imale ulogu alkoholičara koji svojim pijanstvom izaziva poremećaj u bračnim odnosima. Inače pijanstva žene muškarci primaju sa većim iznenađenjem nego što to čine žene sa pijanstvom muža, ali su zato ogorčenost i revolt, kao i nezadovoljstvo bračnim životom u oba slučaja podjednako prisutni. Izražavajući čuđenje zbog pijanstva svoje žene muž je u predmetu P-229/65 istakao: »Nisam mogao da shvatim da se i žena može da opija«, kaže tužilac, »a to sam, eto, doživeo od svoje sopstvene žene«.

Opšte karakteristike pijanstva sa poznatim pratećim elementima nisu bile izuzete ni u predmetima koje smo posmatrali. Grubost prema bračnom drugu i svojoj deci, potkradanje kuće, rasipništvo, prodaja ličnih i ženinih stvari radi kupovine alkohola, trošenje cele plate na pijančenje, neuredan život, noćna bančenja, zanemarivanje bračnog druga i porodice, ritual kajanja posle otrežnjenja uz svečano obećanje da se alkohol neće upotrebljavati do nove prilike i novih obećanja, sve su to pojave koje su u ovim predmetima bile obične i svakodnevne.

Tako, u jednom slučaju (P-243¹65), muž je bio skinuo burmu sa ženine ruke i prodao je da bi mogao da pije. U drugom slučaju (P-901/65), žena se žalila da muž svu platu popije pa posle traži da ga ona izdržava. U 4 slučaja, žena je prebacivala mužu da je u stanju pijanstva besomučno tuče, vređa i maltretira. »Kad je oko 23 časa moj muž u napitom stanju došao kući«, kaže tužilja u predmetu P-429/60, »počeo je da me tuče stolicom, a zatim me je dohvatio za kosu i udario mi glavu o zid tako da sam jedva uspela u sred noći da pobegnem na ulicu i odem do naših kumova gde sam zatražila utočište«. U dva slučaja, žena se žalila da joj se muž u stanju pijanstva po dva dana i noći ne vraća kući. U drugom predmetu P-202/65, žena je ukazala na naviku muža da u stanju pijanstva mokri u krevetu. »Kako smo spavali zajedno«, kaže tužilja, »morala sam da ga izbacim iz kreveta«.

Lečenje obolelog bračnog druga od alkoholizma bilo je bezuspešno u nekoliko predmeta. Tako je tužilja u predmetu P-811/65 istakla da se njen muž lečio antabusom ali da se nije izlečio. »Sva moja nastojanja«, kaže tužilja, »da ga vratim normalnom životu ostala su bez rezultata«.

U više predmeta tužilje su bile spremne da poveruju tuženom da više neće uživati alkohol. U težnji da sačuvaju svoj brak, žene su bile spremne da »oprote« mužu, da mu pruže priliku da se ponovo vrati porodici i normalnom životu. Tako je u predmetu P-328/65 tužilja bila istakla da je više puta povlačila tužbu za razvod braka u želji da muž ostvari svoje obećanje da više neće piti. »Međutim«, kaže tužilja, odmah posle datih obećanja pred sudom moj muž je nastavio da pije — čini mi se još žešće kao da mi tera inat. Zbog toga sam čvrsto i konačno odlučila da se sa njim razvedem jer je nepopravljivi alkoholičar«.

I u predmetima u kojima su se žene javljale u ulozi alkoholičara, odnosi u braku su bili iste prirode. Tako u predmetu P-256/65 muž je zamerao ženi da je zapustila domaćinstvo i da su deca bila ostavljena sebi. »U kući nemamo šta da jedemo«, kaže tužilac, »kuća je prljava a deca su pocepana i nenahranjena«.

4. Uticaj roditelja i rodbine

Sklapanje braka često je značilo za jednog bračnog druga ulazak u porodicu njegovog supruga. Život u zajedničkom domaćinstvu sa roditeljima bračnog druga gotovo je bio redovna pojava u predmetima sa sela, a često se javljao i u braku iz grada s obzirom na još uvek naglašeno prisustvo nerešenog stambenog problema.

Život u ovakvim širim porodicama, pored dobrih primera usklađenih i harmoničnih odnosa ili bar snošljivih u granicama jedne umešne tolerantnosti, pružao je i primere potpune promašenosti i neuspeha. Sudari generacija, težnja za samostalnošću bračnog druga, ljubomora i pristrasnost roditelja, izricanje otvorenog ili prikriivenog suda o bračnom drugu svog deteta — često su bili prisutni u predmetima koje smo posmatrali.

S druge strane, sklapanje braka i pri formiranom zasebnom domaćinstvu nije značilo za bračnog druga i prekid sa porodicom iz koje je bio ponikao. Ako su ekonomske veze i bile prekinute, emocionalna povezanost još uvek je bila duboka i trajna. Prisustvo roditelja u ovakvim brakovima i pri prostornoj udaljenosti, još uvek je bilo izrazito i od posebnog psihološkog značaja. Zbog toga je pokušaj jednog bračnog druga da ovakve porodične odnose izmeni ili skrene iz okvira njihovih ustaljenih relacija (naročito instistiranje na tome da bračna osećanja potisnu u stranu osećanja prema roditeljima) često dovodio do potresa u bračnoj zajednici.

Ti poremećaji javljali su se u dva oblika: kao mešanje roditelja i rodbine u bračne odnose supružnika (mešanje u aktivnom i pasivnom vidu) i kao nepoštovanje roditelja od strane bračnog druga (odnosno, kao neslaganje sa roditeljima bračnog druga).

1. *Mešanje roditelja i rodbine.* a) Roditelji su uticali na bračne odnose svoje dece u 52 slučaja. U 1960. godini takvih predmeta je bilo 17, a u 1965. godini 35.

Od lica koja su se na različite načine, direktno ili indirektno, mešala u bračne odnose primetili smo ove osobe: majku, odnosno oca bračnog druga, zatim brata, snahu, punoletnu decu iz ranijeg braka, odnosno punoletnog i oženjenog sina, pa čak i maćehu bračnog druga.

U bračne odnose mešali su se u većoj meri roditelji muža od roditelja žene. Ženini roditelji, prema rečima muža, doprineli su u 16 slučaja da se bračni odnosi poremete, dok su roditelji muža to učinili u 24 slučaja. Prema ovim podacima može se izvući zaključak da su svekrva i svekar svojim uplitanjem u bračne odnose dece u većoj meri uticali na poremećaj bračnih odnosa nego što su to činili tašta i tast. Na prvi pogled, ovakav zaključak se mogao i očekivati jer sklapanjem braka u većini slučaja žena odlazi u kuću muža te su njeni kontakti sa njegovim roditeljima i rodbinom češći i neposredniji. Međutim, ovakav zaključak se ne nameće uvek. Tako, prema stanju u predmetima iz 1960. godine, u brakovima sa sela nije došlo do poremećaja u bračnim odnosima ni u jednom slučaju usled mešanja muževljevih roditelja, iako su zajednice između roditelja i dece u brakovima sa sela redovnije nego u gradu. Šta više, u jednom slučaju iz 1960. godine do poremećaja u bračnim odnosima na selu došlo je usled mešanja u brak ženine majke (tašte tužioca). Zbog toga, eventualno mišljenje da patrijarhalni odnosi na selu vrše pritisak na ženu da ima poslušan stav prema roditeljima muža, te da u toj činjenici treba tražiti objašnjenje za odsustvo slučaja u kojima bi dolazilo do poremećaja u odnosima bračnih drugova usled mešanja muževljevih roditelja, moramo odbaciti ako se ima u vidu da je u 1965. godini bilo 10 predmeta u kojima se snaha sa sela nije slagala sa svekrvom i svekrom. Prema tome, od sustvo razornog uticaja muževljevih roditelja na bračne odnose njihove dece ne mora se uvek vezivati za patrijarhalna shvatanja o zavisnosti i pokornosti žene, pogotovo ako se ima u vidu da ta koncepcija, po svome uticaju, postaje u gradovima sve slabija i neprimetnija.

b) U bračne odnose svoje dece majka se upadljivo češće mešala od oca. To se odnosilo kako na majku muža (svekrvu) tako i na majku žene (taštu). Ova pojava može se objasniti ne samo činjenicom da je žena u većoj meri izvan radnog odnosa od muža te da ima više vremena da se meša u brak svoje dece, već i momentom da je majka u većini slučaja dublje vezana za svoje dete te da je, usled toga, i dublje zainteresovana za njegove životne probleme.

U predmetima iz 1960. godine, ženina majka se mešala 3 puta u brak svoje kćerke, a majka muža 4 puta. Istovremeno, otac žene, odnosno muža nije se mešao u brak svog deteta ni u jednom slučaju. U 1965. godini ženina majka mešala se u bračne odnose svoje ćerke 5 puta, i to samo u brakovima iz grada, dok se u brakovima sa sela njeno prisustvo nije osećalo. Za isti period muževljeva majka mešala se u brak sina u jednom slučaju u gradu i 7 puta na selu. Za to vreme ženin otac mešao se u brak svoje kćerke samo u 1 slučaju u braku iz grada i u 1 predmetu u braku sa sela.

Istovremeno, oba roditelja bračnog druga (njihovo zajedničko mešanje) uticali su na brak svoje dece daleko češće nego što je to činio sam otac, ali ipak daleko manje nego što je to činila sama majka. Ova umerenost u zajedničkoj intervenciji roditelja, koja je objektivno mogla značiti i izraz kompromisnih težnji da se ublaži uticaj dveju ispoljenih krajnosti, verovatno je bila posledica različitih stavova roditelja prilikom ostvarenja njihovih afekcionih pa i materijalnih interesa u sferi roditeljskih odnosa.

U predmetima iz 1960. godine registrovali smo zajedničku intervenciju ženinih roditelja u 2 slučaja i muževljevih roditelja u 4 predmeta. U oba ova slučaja roditelji su intervenisali u brak svoje dece koja žive u gradu. Istovremeno, u 1965. godini primetili smo 4 intervencije ženinih roditelja (1 slučaj odigrao se u gradu, a 3 preostala na selu) i 9 intervencija muževljevih roditelja (6 su bile iz grada, a 3 sa sela).

U odnosu na roditelje, ostala rodbina bračnih drugova ređe se mešala u njihov brak. Pri tom treba posebno istaći da nismo otkrili ni jedan slučaj u kome se u brak mešala ženina rodbina. Svi slučajevi mešanja odnosili su se na rodbinu muža. Ova pojava bila je karakteristična za brakove sa sela, kao i za brakove iz grada. Za izvođenje zaključka iz ove interesantne pojave, ako apstrahujemo patrijarhalne primese, zahteva se i prisustvo analize predmeta iz ostalih godina, pošto je sasvim evidentno da se zaključak ne može zasnivati na nekom posebno nezainteresovanom stavu ili indoletnom držanju ženine rodbine prema njenom braku.

Statistički podaci otkrivaju nam da se muževljeva sestra mešala u njegov brak u 1 slučaju, a muževljev brat u 3 predmeta (2 puta u 1965. godini i 1 put u 1960. godini). Istovremeno, u brak muža mešali su se i njegov punoletni sin iz ranijeg braka, zatim njegova punoletna kćerka (sa unukom) iz ranijeg braka i najzad njegova maćeha, a u 2 slučaja i njegova snaha. U svim ovim predmetima, mešanje u bračnu zajednicu izazvalo je revolt na strani žene, koji je brzo prerastao u netrpeljiv i neprijateljski odnos prema mužu.

U predmetu P-880/65, konstatovali smo istovremeno mešanje roditelja oba bračna druga, pa čak i pojavu sukoba između samih roditelja kao refleksa nezadovoljstva zbog poremećenih odnosa u braku njihove dece.

c) Muž se u više mahova žalio da je do poremećaja u bračnim odnosima dolazilo usled mešanja majke tužene.

Tako, u predmetu P-621/65 tužilac je naveo da je majka tužene kategorički zahtevala da živi sa njima. »Kada sam ja to odbio«, kaže tužilac, »rekla mi je da će odvesti svoju kćerku. To je brzo i učinila«.

U drugom predmetu (P-298/65) tužilac je istakao da je na insistiranje svoje žene prešao da živi kod njenih roditelja. Međutim, kako nije uspeo da se složi sa njenim ocem, u jednom trenutku otac tužene izbacio ga je iz kuće. »Od tada«, kaže tužilac, »živimo odvojeno, a tužena, koja se nalazi pod potpunim uticajem svoga oca i ne pomišlja da nastavi sa mnom bračnu zajednicu«.

U trećem predmetu (P-45/65) tužilac se žalio da sa svojom ženom ne može da donese bilo koju odluku iz njihovog svakodnevnog bračnog života dok se ona prethodno ne konsultuje sa svojim roditeljima. »Njena nesamostalnost«, kaže tužilac, »rezultat je ne samo njenog nepoverenja već i mržnje koju njeni roditelji gaje prema meni tražeći od svoje kćerke da ih o svemu izveštava kako bi mogli na vreme da intervenišu«.

U narednom predmetu (P-8/65), tužilac je istakao da se odlučio da pređe iz sela u grad, gde je našao zaposlenje, ali da se tome protive roditelji njegove žene rukovođeni isključivo svojim sebičnim interesima. »Oni su govorili«, kaže tužilac, »da se sa tim ne mogu da slože jer su već odmakli u godine a kćerka, koja im je jedinica, jedina je u stanju da im pomaže u obradi zemlje i vođenju domaćinstva«.

U predmetima u kojima se u ulozi tužioca pojavljuje žena, roditelji muža na isti ili sličan način utiču na stvaranje poremećaja u braku svoje dece. Pojava preterane vezanosti kćerke za svoju majku i oca ima svoj pandan u preteranoj vezanosti sina za svoje roditelje.

Tako, u predmetu P-100/65, tužilja se žalila da je zbog mešanja muževljevih roditelja bila prinuđena da napusti bračnu zajednicu. »Međutim«, kaže tužilja, »sigurna sam da bi tuženi nastavio brak sa mnom, ali nema snage da se odvoji od svojih roditelja sa kojima se nisam slagala«.

U drugom predmetu P-771/65, tužilja je navela da je bila u stalnom sukobu sa majkom tuženika. »Ona me je stalno vređala«, kaže tužilja, »nazivala me je goljušom, jer prilikom udaje ništa nisam donela njenom sinu, iako i ja sa svršenom srednjom školom radim, privređujem i nabavljam za kuću, zajedno sa mužem. Moja svekrva je odlazila tako daleko da je tražila od mene da spavam u kuhinji odvojeno od muža, tvrdeći da mi je tamo mesto«.

U predmetu P-89/65, (bračni drugovi žive na selu) tužilja je istakla da se majka tuženika mešala u njen brak do te mere da je nakon 2 meseca od sklapanja braka uspela da njenu bračnu postelju odvoji od postelje muža. »Ona je legala sa mnom u isti krevet«, kaže tužilja, »a svog sina je oterala da spava sa ocem, u drugu sobu«.

Pojava nesamostalnosti muža u odnosu na njegove roditelje vređala je ženinu osjetljivost u podjednakoj mjeri kao što je i nesamostalnost žene u odnosu na njene roditelje vređala osjetljivost muža. Tako, u predmetu P-429/65 tužilja se žalila da se majka tuženika prema njoj rđavo odnosila. »Ona je imala veliki uticaj na svog sina«, kaže tužilja, »tako da on nije mogao ništa da uradi ili drukčije odluči do onako kako mu to majka kaže«.

Ispoljavanje grubosti od strane muža prema svojoj ženi, u nekim predmetima, naišla je na podršku muževljevih roditelja. U drugim predmetima, roditelji se pojavljuju i u ulozi osobe koje podstiču grubost sina prema svojoj ženi. Tako, u predmetu P-1023/65 žena se žalila da je njen muž bio brutalan prema njoj, a zatim je izbacio iz kuće na neposredni zahtev svoje majke. U drugom predmetu (P-604/65), prilikom fizičkog razračunavanja muža sa svojom ženom, muževljeva majka je ovakav postupak sina odobravalala i podsticala. »Kad sam pred njenim očima plakala zbog povreda koje sam zadobila«, kaže tužilja, »majka tuženog mi je dobacila: »Pa neka te bije muž ti je«. (U pitanju je bila majka lekara, a inače učiteljica u penziji).

2. *Nepoštovanje roditelja bračnog druga.* Nepoštovanje roditelja bračnog druga ili, u blažem vidu, neslaganje sa njima — predstavljali su čest povod za bračne sukobe.

U toku 1965. godine konstatovali smo prisustvo 14 takvih predmeta. U 13 slučajeva, muž se žalio na nekorektne postupke žene prema njegovim roditeljima, a samo u 1 slučaju to je učinila žena. Vežanost za roditelje, koja je često osnova tradicionalne patrijarhalne porodice, u ovom slučaju došla je do posebnog izražaja. Od 13 slučajeva, 9 brakova je bilo sa sela, a 4 iz grada. Jedini predmet u kome se žena žalila na postupke muža prema njenim roditeljima bio je vezan za porodicu iz grada.

Motivi koji su pokretali bračne drugove da u ovom slučaju podnesu tužbu za razvod braka bili su gotovo identični u brakovima iz grada i brakovima sa sela. Može se jedino primetiti da je oblik ženinog nepoštovanja prema roditeljima muža bio nešto izrazitiji i grublji u brakovima iz grada nego u brakovima sa sela. Ispada kao da je manji broj koji se odnosio na brakove iz grada (odsustvo kvantitativnog zahteva) tražio svoju nadopunu u kvalitativnoj komponenti izraženoj u punijim i bogatijim oblicima ženinog sukoba i razračunavanja sa roditeljima muža. Tako je u braku iz grada fizičko razračunavanje između snahe i svekrve predstavljao čestu pojavu, dok na sukobe ove vrste u okviru seoskog braka nismo naišli. Snahe iz grada bile su agresivnije i sa slabije razvijenim osećanjem za uzdržano i smireno rešavanje sukoba sa roditeljima muža.

U jednom predmetu (P-728/65), u kome su bračni drugovi živeli u gradu, tužilac je naveo da tužena još od prvog dana braka nije poštovala njegovu majku. »Ona se do te mere zaboravljala«, kaže tužilac, »da je u mom odsustvu čak i tukla moju majku. Naravno, i moja majka joj nije ostajala dužna tako da su tuče i svađe između njih bile gotovo svakodnevn«.

U drugom predmetu (P-209/65), tužilac se isto tako žalio da je tužena tukla njegovu majku i upućivala joj uvrede, a u predmetu P-1054/65 — da nije poštovala njegovu maćehu.

U predmetu P-824/65 tužilac je naveo da je tužena uporno insistirala da se njegovi roditelji drže na odstojanju. »Ona nije dozvoljavala«, kaže tužilac, »da se moji roditelji mešaju u naš brak iako su oni za to bili zainteresovani jer sam njihov sin. Ja, međutim, moram da poštujem svoje roditelje jer su se žrtvovali za mene«.

U mnogim predmetima sa sela tužilac je isticao da njegova žena nije imala »dobar stav« prema njegovim roditeljima (P-19/65), da nije »poštovala« njegovu majku (P-774/65), da je htela »da gospodari ne samo na njim već i nad njegovim roditeljima« (P-341/65).

Tako, u predmetu P-931/65 tužilac je istakao da tužena ne trpi nikog od njegove rodbine. »Moja žena«, kaže tužilac, »odbija da razgovara sa mojim ocem i mojim bratom. Kad oni dođu u našu kuću, ona ili ode u drugu sobu ili celo vreme čuti. Na kraju je zabranila da dolaze u našu kuću jer je smatrala da sam ja pod njihovim uticajem i da oni izazivaju svađe u našem braku«.

U drugom predmetu P-573/65, tužilac je naveo da ga je žena naterala da se odvoji od starog oca, što je i učinio u interesu braka i dece. »I tako«, kaže tužilac, »ostavio sam samog starog i iznemoglog oca. O njemu sam se krišom i tajno brinuo. Međutim, ovakav život više nisam mogao da izdržim«.

U predmetu P-774/65, u kome se kao tužilac pojavljuje žena, tužilja je navela da je tuženik tražio od nje da poštuje njegovu majku, dok je istovremeno vređao i »izbacivao« iz kuće njene roditelje. »Tako teško razumljivo ponašanje«, kaže tužilja, »potpuno me je udaljilo od tuženika«.

5. Uticaj dece

Na poremećaj u bračnim odnosima deca su imala dvostruki uticaj. U prvom obliku prisustvo dece remetilo je bračne odnose, a u drugom, odsustvo dece izazivalo je iste posledice.

Tako, prisustvo dece iz ranijeg braka, kao i delikatan a često i neelastičan, nekorektan i teško adaptirajući odnos bračnog druga prema ovoj deci i, najzad, vezanost roditelja za svoju decu — predstavlja li su u više mahova uzrok poremećaja bračnih odnosa.

S druge strane, odsustvo dece u braku stvaralo je neposredan povod za postepeno udaljavanje bračnih drugova, za iščezavanje toplina u njihovim odnosima i najzad za gubljenje osnovne orijentacije u njihovom braku. Reproduktivna funkcija braka, kao neposredni izraz biološkog nagona za održanjem vrste, često je delovala kao atavistička snaga koja razbija sve suptilnosti kulturnih okvira pravnih i emocionalnih komponenti bračne zajednice. U tom smislu, prirodni zakoni su imali jače dejstvo od humanitarnih zahteva i etičkih obzira.

1. *Uticaj dece iz ranijeg braka.* Deca iz ranijeg braka predstavljala su razlog za poremećaj bračnih odnosa u 19. slučaja. U većini pred-

meta deca iz ranijeg braka uticala su fatalnije na stabilnost bračnih odnosa iz grada nego na postojanost bračnih zajednica sa sela. Prisustvo ove dece je daleko češći slučaj na selu, pa je i adaptiranost bračnih drugova izvan grada na ove životne okolnosti u većoj meri prisutna. Od 19 slučaja 16 predmeta je iz grada, a svega 3 sa sela.

Inače, oba supružnika, u gotovo podjednako meri, žalila su se na odsustvo pažnje, brige i takta prema njihovoj deci iz ranijeg braka od strane bračnog druga. U 9 slučaja muž se žalio na postupke žene, a u 7 slučaja to je činila žena. U 3 preostala predmeta radilo se o brakovima u kojima su oba bračna druga imala decu iz ranijeg braka, a na odsustvo pažnje prema toj deci bračni drugovi su se uzajamno žalili. Kako je sud u tim predmetima konstatovao »tužilac je neprekidno vukao prema svojoj deci a tužena prema svojoj što je među njima stvaralo osećaj surevnjivosti, nepoverenja i odsustva pažnje«.

U 3 predmeta tužilac se gotovo na identičan način žalio na postupke tužene prema deci iz njegovog ranijeg braka. »Tužena je«, kaže tužilac, »prema mojoj kćerki iz prvog braka bila prava maćeha iz ružnih priča za decu. Dete je mučila i kinjila kao da nije imala dušu«.

(P-588/65).

U drugom slučaju tužilac se žalio na postupke kćerke tužene iz njegovog ranijeg braka. »Kćerka tužene stalno me je tukla«, kaže tužilac, »a tužena joj je davala podrške u tome«. (P-33/65). (Međutim, u ovom predmetu tužena je isticala da je u ovim tučama imala samo »neutralni stav«).

U predmetu P-899/65 tužilac je istakao, povodom prigovora tužene, da je namerno odbijao da pokloni pažnju njenom detetu iz ranijeg braka jer je za to imao »opravdane razloge«. »Ja nisam hteo da budem nežan prema njenom detetu«, kaže tužilac, »jer tužena nije bila pažljiva i nežna prema mojim roditeljima«.

U predmetu P-206/65 tužilac je istakao da je bio suočen sa posebnim teškoćama prilikom primene vaspitnih mera prema kćerci tužene iz njenog ranijeg braka, a u tom pogledu nije nailazio ni na razumevanje svoje žene. »Devojčica tužene«, kaže tužilac, »nije imala dobro vladanje pa sam je savetovao da se tako ne ponaša. Kad nije htela da poslušaja sam je nekoliko puta i udario. To je smetalo mojoj ženi pa je zbog toga među nama dolazilo do teških i žučnih sukoba«.

I konačno, u poslednjem predmetu, u kome je tužilac figurirao kao očuh (P-304/65), tužilac se žalio na »nemoralne postupke kćerke tužene. »Njena kćerka iz ranijeg braka«, kaže tužilac, »dovodila je muškarce u našu kuću i sa njima provodila blud. Kad ja to više nisam mogao da odobrim, između mene i tužene nastale su svađe i sukobi«.

U predmetima u kojima se kao tužilac javljala žena, u 3 gotovo identična slučaja, tužilja se žalila na neispunjena obećanja o njenoj deci koja je tuženik dao prilikom sklapanja braka. »On se obavezao«, kaže tužila, »da školuje i uda moju kćer ali je kasnije od toga odustao. Šta više, moju je kćerku i iz kuće isterao«. (P-741/65).

U 2 druga slučaja, tužilja je istakla da je tuženik imao netrpeljiv odnos prema deci iz njenog ranijeg braka, da ih je vređao i da prema njima nije hteo da ispolji ni minimum osećanja roditeljske brige. »Moje kćerke iz ranijeg braka«, kaže tužilja, koje su živele sa nama, nikako nije trpeo. Vulgarano ih je vređao i psovao«. (P-802/65).

U poslednjem predmetu iz ove grupe poremećenih bračnih odnosa tužilja se žalila na decu tuženika iz njegovog ranijeg braka koja gove kćerke iz ranijeg braka«, kaže tužilja, stalno su me vređali i po prema njoj nisu ispoljavala dužno poštovanje i potreban takt. »Njegovе kćerke iz ranijeg braka«, kaže tužilja, stvarno su me vređali i pozivale su oca da vrati njihovu majku u kuću. Konačno su i uspele da nam brak razore. On je mene oterao a vratio svoju bivšu ženu sa kojom hoće da se ponovo venča«. (P-813/65).

2. *Odsustvo dece*. Težnja za kreacijom dece bila je jaka i tako naglašeno prisutna da su bračni drugovi često svoj brak potpuno podređivali tom nagonском zahtevu prirode. Saznanje da se u braku ne mogu imati deca bilo je dovoljno da jedan od bračnih drugova smatra svoj brak promašenim i da ta činjenica postane neposredan povod za ulaganje zahteva za razvod braka.

Tokom 1960. godine i 1965. godine ovakvih predmeta bilo je 16. U 8 slučaja žena je bila nerotkinja, u 1 slučaju muž nije bio u stanju da ima decu (Impotencia generandi), u 2 slučaja muž nije želeo decu, u 2 slučaja to nije želela žena, a u 3 predmeta bračnim drugovima nije bilo poznato ko od njih nije bio u stanju da koncipira dete. Inače, odsustvo dece pokretalo je na razvod bračne drugove gotovo u podjednakoј meri u brakovima sa sela i u brakovima iz grada.

a) U predmetima u kojima žena nije mogla da kreira dete, muž, kao tužilac, obično je ukazivao na znatne napore koji su ulagani da bi se žena izlečila i učinila sposobnom za začeće i porođaj. »Stalno smo konsultovali stručnjake i lekare specijaliste«, kaže tužilac u predmetu P-509/60, »ali i pored njihovog savesnog staranja nije se mogao postići željeni rezultat. Ta okolnost stvorila je kod nas depresivno raspoloženje koje je imalo za posledicu naše neosetno i postupno međusobno udaljavanje«.

U predmetu P-58/65 tužilac je naveo da je lekarska komisija odlučila da se tužena operiše usled otkrivene vanmaterične trudnoće. »Zbog toga«, kaže tužilac, »tužena je ostala neplodna. Međutim, kako sam žarko želeo da imam decu, to saznanje učinilo je naš brak gotovo besmislenim«.

S druge srtane, u predmetu P-229/65 tužilja je navela da njen muž nije u stanju da ima decu. »Kako su godine prolazile«, kaže tužilja, »ja nisam ostajala gravidna. Mislila sam da sa mnom nešto nije u redu pa sam se obratila lekaru. Međutim, prema lekarskom nalazu ja sam bila sposobna za začeće. Iz ovoga rezultira da tuženik nije u stanju da ima decu. Ja sam mu to i rekla i savetovala mu da se leči. Na to se on naljutio, bio mu je pogođen muški ponos, tvrdio je da je on sposoban za začeće i tražio je od mene da se ja lečim jer ne veruje lekarskom nalazu. Kako sam želela decu a tuženik nije hteo da se leči, to sam odlučila da zatražim razvod braka«.

b) Druga vrsta predmeta iz ove grupe odnosila se na odsustvo želje jednog od bračnih drugova da ima decu.

Tako u predmetima u kojima muž nije želeo decu, žena, kao tužilac, žalila se na njegovu »sebičnu prirodu« i »nastran karakter«. »Moj muž«, kaže tužilja, u predmetu P-981/65, »jednostavno ne želi decu. Kod njega je, na moje veliko zaprepašćenje, potpuno mrtav svaki osećaj za porodicu. Pitam se uopšte zašto se i ženio kad ne voli i ne želi decu«.

U drugom predmetu iste sadržine (P-1081/65) žena je istakla da je njen muž stalno tražio da abortira. Pri tom je govorio da već ima decu iz ranijeg braka i da mu deca više nisu potrebna. »Ja sam ovo shvatila«, kaže tužilja, »kao da me on ne voli. Izvršila sam abortus jer ne želim dete od takvog čoveka, a zatim sam napustila njegovu kuću«.

U dva slučaja (oba su iz grada) zabeležili smo protivljenje žene da ima decu. Tako, u predmetu P-402/65 tužilac je istakao da odsustvo dece u njegovom braku stvara kod njega osećaj dubokog nezadovoljstva, neke vrste kompleksa manje vrednosti koji prerasta u mržnju i prezir prema tuženoj. »Kad god tužena ostane u drugom stanju«, kaže tužilac, »ona odmah abortira ističući da joj deca nisu potrebna«. U drugom slučaju tužilac se žalio da tužena odbija da ima decu navodeći da za porođaj još nije spremna. »I tako dok ja hoću decu«, kaže tužilac, »tužena hoće da završi školu«. (P-736/65).

U 3 preostala predmeta, u kojima bračnim drugovima nije bio poznat pravi uzrok odsustva dece u njihovom braku, bračni drugovi su jedan drugom prebacivali neplodnost odbijajući ujedno da je nespособnost za začeće prisutna na njihovoj strani. Pri tom su se nabeđeni« bračni drugovi vređali (naročito žene sa sela i muževi iz grada) i reagovali svađom i nastupom besa. »Nismo mogli da imamo dece«, kaže tužilac u jednom od tih predmeta (P-259/65), i to je dovodilo do sukoba između nas. Žena mi je često prebacivala da ja ne mogu da imam dece, a ja sam znao da je ona kriva što decu nemamo«.

6. Novac

U posmatranim predmetima brak je predstavljao kompleksnu zajednicu u kojoj je pored psihološke i moralne komponente vidno mesto zauzimala i kategorija materijalne stabilnosti. Zbog toga je novac, koji se u braku stvarao, postajao čest povod mnogim bračnim sukobima.

Novac i materijalni interesi u širem smislu predstavljali su razlog za razvod braka u 33 slučaja. Tim povodom treba istaći da se jedna grupa razloga, koja se vezivala za novac, javlja isključivo u predmetima iz grada, dok se druga grupa razloga, vezana za jednu posebnu vrstu materijalnih interesa (nekadašnji miraz), mogla primetiti samo u predmetima sa sela. To je i po sebi razumljivo jer je u gradu novac bio osnova materijalne stabilnosti, a na selu zemlja i njeni proizvodi. S druge strane, »običaj davanja miraza« još se bio zadržao uglavnom

na selu. Ta činjenica, zajedno sa prethodnom, i određivala je profil uzroka koji su u ovim predmetima dovodili do poremećaja u bračnim odnosima.

1. Kad je reč o novcu kao faktoru bračnog poremećaja, treba primetiti da se on javljao u 23 predmeta, i to u 5 osnovnih izražajnih oblika: kao nedovoljnost novca (materijalna beda), kao razlika u rukovanju novcem, kao neangažovanje novca u bračnu zajednicu, kao potkradanje i najzad kao oblik neprekidne novčane kontrole sa zahtevom da se redovno i uredno polaže račun.

a) Prvi oblik (nedovoljnost novca) javio se u 2 slučaja. Tako, u predmetu P-688/65, kao neposredni povod za ulaganje zahteva za razvod braka, pominje se beda u koju su bračni drugovi zapali. »Moj muž«, kaže tužilja, »dobio je otkaz. Drugi posao nije mogao da nađe te smo zapali u bedu koju više nisam mogla da podnesem. Kad sam se požalila ocu, on je počeo da nas pomaže, ali je na kraju rekao da više ne može da izdržava zeta. Uzeo je moje stvari i odveo me kući«. (Povodom ove presude, mislimo, da je vredno pomenuti i komentar suda: »Nije čudno«, kaže sud, »što je otac tužilje ovako postupio, jer mu je ćerka živela u oskudici«).

U drugom predmetu iste sadržine (P-183/45) tužilac je istakao da je pogoršanje njegovog materijalnog položaja bio neposredni povod za tuženu da promeni svoj stav prema njemu. »Kad sam otišao u penziju«, kaže tužilac, »a moji se prihodi znatno smanjili, tužena je ohladnела prema meni. Počela je da se svađa, da napušta kuću a ubrzo sam čuo da se počela da viđa i sa drugima«.

b) Drugi oblik (razlika u rukovanju novcem) javio se u 5 slučajeva. U 4 predmeta žena se žalila na rasipništvo muža, a u 1 slučaju muž je prebacivao ženi neumerenost prilikom usklađivanja svojih ličnih potreba sa mogućnostima domaćinstva. U tom poslednjem predmetu (P-312/65) muž je u tužbi istakao da je dolazio često u sukob sa ženom »jer je ona novac nemilice trošila na oblačenje, zabavu i luksuz«.

U 4 preostala predmeta žena se žalila na težnju muža da dominira prilikom odlučivanja o načinu upotrebe i korišćenja novca (»on je tražio da upravlja mojim i njegovim prinaldežnostima, na šta ja nisam pristala« P-296/65), zatim na njegovu sklonost da sav novac utroši na alkohol (»on se opijao i sav novac je trošio na piće a zatim se zaduživao« P-924/60) i najzad na njegovu strast za kockom koja je neprekidno ugrožavala materijalnu egzistenciju porodice (»on sav novac prokocka, a zatim prodaje stvari iz kuće; prodao je tako svoje odelo, zimski kaput, cipele, platno za posteljinu, tako da sam morala stvari da zaključavam zbog čega mi je stalno pretio da će me zaklati« P-122/65).

c) Treći oblik (neangažovanje novca u kuću) javio se u 8 slučajeva. Sama ova cifra pokazuje da je to najčešći oblik u kome se izražavao poremećaj u bračnim odnosima. U svih 8 slučajeva u ulozi tužioca javlja se žena, što znači da su zaposlene žene imale jače izražen osećaj vezanosti za zajedničko domaćinstvo od muževa.

Tako u jednom predmetu (P-12/65) žena je istakla da je njen muž »materijalno živeo za sebe i ništa u kuću nije davao«. U drugom predmetu (P-10/360), navodeći iste razloge, žena se žalila da je zbog takvog stava muža »morala da pozajmljuje novac od suseda da bi prehranila sebe i dete iz prvog braka«.

U predmetu P-407/60 žena je istakla da je njen muž svoju platu trošio na sebe a od nje je tražio da ga »svojim prinadlenžostima izdržava«. U drugom predmetu iz iste godine (P-113/60) žena se žalila da njen muž unese celu svoju platu u kuću, ali da posle dva do tri dana »novac uzme i sve potroši na kocku i pijanku«.

d) Četvrti oblik (podkradanje) javio se u 4 slučaja. U svim tim predmetima kao tužilac javio se muž »Primetio sam da me potkrada«, kaže tužilac u predmetu P-804/6), »a novac je slala detetu iz prvog braka. Jednom mi je čak i službene pare uzela«. Iste ove momente tužilac je naveo i u predmetu P-955/65, kao i u predmetu P-30 460 samo sa tom razlikom što je u ovom poslednjem slučaju žena slala novac svojoj neudatoj sestri. I u poslednjem predmetu P-704/65 muž se žalio da je filatelista, ali da mu je tužena »krala skupocene marke, prodavala ih, a novac slala svom bratu«.

Karakteristično je da u svim ovim slučajevima »potkradanja« žena nije trošila novac za svoje potrebe, već da bi pomogla nekog od svojih bliskih rođaka.

e) Peti oblik (neprekidna kontrola utroška novca i zahtev da se položi račun) javio se samo u 1 slučaju. U tom predmetu P-296/65 muž se žalio da je njegova žena tražila da uvek kaže gde potroši svaki dinar. »Ako nešto ne bih umeo da objasnim i opravdam«, kaže tužilac, »nastala bi paklena svađa i nepodnošljivo vređanje«.

U drugim predmetima, u kojima novac nije dolazio neposredno do izražaja, povod za poremećaj bračnih odnosa javljao se u vidu naglašenog prisustva posebnih materijalnih interesa bračnih drugova, kao i težnji da se bračna zajednica, njen smisao i uspeh dovede u direktnu zavisnost od ostvarenih materijalnih potreba. Tako u jednom predmetu (P-633/65) tužilac je istakao da je tužena bračnu zajednicu shvatila kao instituciju za rešenje svog materijalnog položaja, dok je njega, kao svog bračnog druga, tretirala isključivo kao permanentnog kreatora prihoda za njen život. »Iz njenog držanja«, kaže tužilac, »iz njenog hladnog stava prema meni, a istovremeno vatrenog isticanja vrednosti novca uvideo sam da je brak zaključila samo iz materijalnih razloga«.

Težnja za isticanjem važnosti i značaja svog bogastva, kroz usadivanje suprugu kompleksa manje vrednosti i osećaja materijalne zavisnosti pa i podčinjenosti, javljala se u nekoliko mahova kao povod za poremećaj bračnih odnosa. Tako u predmetu P-881/65 tužilac je istakao da je tužena dobila od svojih roditelja iz Amerike veću sumu novca od koje je napravljena udobna i prostrana kuća. »Iako sam i ja radio na izgradnji te kuće«, kaže tužilac, »tužena nije propuštala priliku da mi prebaci da ja nemam ništa, da stanujem u njenoj kući i da mogu u svako doba da budem izbačen na ulicu. Zbog toga se u toj kuci nisam osećao slobodnim a u tuženoj sam neprekidno video, ume-

sto bračnog druga, nekog sebičnog kućevlasnika koji mi trenutno pruža stanbenu utočište. Nije mi bilo prijatno da u tu kuću uopšte uđem.

I konačno, u poslednjem slučaju, materijalni momenat se javio kao uslov za ponovno uspostavljanje bračne zajednice. Tako u predmetu P-487/60 tužilac je istakao da ga je tužena neopravdano napustila, a zatim je svoj povratak vezala za neobičnu ucenu. »Zvao sam je«, kaže tužilac, »da se vrati kući zbog mene i zbog dece i to lično i preko prijatelja. Zvao sam je i preko štampe. Na kraju je rekla da će se vratiti ali samo pod uslovom da joj predam na korišćenje celokupnu moju imovinu. Odbio sam taj njen zahtev jer me je duboko uvredio. Zbog toga tražim da se naš brak razvede«.

2. Pored novca, na stabilnost bračne zajednice uticala je i neostvarena težnja za sticanje određene imovinske koristi koja je obećana još pre nego što je brak bio zaključen. Neispunjeno obećanje o »mirazu« kao prevashodni razlog za poremećaj odnosa u seoskim brakovima sa mužem kao isključivim tužiocem, propaćeno je sa neispunjenim obećanjem »o starosnom obezbeđenju žene« koje se javljalo u podjednako meri u gradu i na selu.

Neispunjeno »obećanje o mirazu« prisutno je u 5 predmeta. Tako u predmetu P-479/65 tužilac je istakao da mu je otac tužene prilikom sklapanja veridbe obećao u vidu poklona dve njive po zaključenoj braka. Međutim, ovo obećanje otac tužene nije održao. »Kada sam otišao da se sa njim objasnim«, kaže tužilac, »roditelji i familija tužene su me prebili i izbacili iz kuće. Posle toga više nisam hteo da živim sa tuženom već sam je oterao njenom ocu«.

I u ostalim predmetima iste sadržine ovi momenti su se pojavljivali u samo nešto izmenjenim modalitetima. Tako u jednom predmetu (P-737/65) posredi je bio novac a ne nepokretnost, dok je u drugim predmetima bilo reči o prenošenju celokupne imovine ženinog oca, odnosno jedne trećine.

Nasuprot ovim predmetima, u kojima je položaj tužioca, zbog njihove same prirode, bio rezervisan za muža, primetili smo i predmete u kojima je uloga tužioca predviđena isključivo za ženu. U tim predmetima težnja žene za »starosnim obezbeđenjem« predstavljala je razlog za poremećaj bračnih odnosa u 2 slučaja.

Tako u predmetu P-836/65 tužilja je navela da joj je muž u fazi bračnih pregovora obećao potpunu starosnu bezbednost. »Pre sklapanja braka«, kaže tužilja, »tuženik mi je obećao da će me osigurati za starost i preneti svoju kuću u Nišu na moje ime. Međutim, od svega toga ništa nije ispunio«.

I u predmetu P-191/60 tužilja je navela da je napustila tuženog jer nije hteo da joj »prepiše imovinu« kako je obećao pre sklapanja braka.

7. Nesaglasnost o prebivalištu

Kao pretpostavka za uspostavljanje zajednice života bračnih drugova i za dalje prostorno i psihološko održanje faktičke bračne zajednice javlja se i saglasnost bračnih drugova o bračnom prebivalištu.

Istovremeno, zbog svoje voljne karakteristike domicil bračnih drugova predstavljao je i povod za poremećaj bračnih odnosa u više predmeta.

Tako, nesaglasnost bračnih drugova o njihovom prebivalištu bila je prisutna u 14 predmeta. Svi ti slučajevi javljali su se u 4 oblika. Prema prvom, nesaglasnost je postojala na relaciji grad—selo; prema drugom, na relaciji selo—grad; zatim, u okviru različitih gradova; i najzad, na relaciji različitih sela.

Kad je reč o ovim predmetima treba primetiti da se žena javljala u daleko većem broju slučaja kao osoba koja je tražila promenu prebivališta, odnosno kojoj postojeće mesto života i rada nije odgovaralo. Iz ovoga bi se mogao izvesti zaključak da je žena bila prostorno daleko pokretljivija od muža i da je sa manje predrasuda i opreznosti, straha od neizvesnosti i napora za adaptiranje u novu sredinu, tražila i uporno insistirala na promeni prebivališta.

Tako, u 6 predmeta žena je tražila od muža da pređu iz sela u grad, dok muž koji živi na selu to nije tražio od žene. U više mahova žena je upozoravala muža da joj je obećao da će iz sela preći u grad i da ona na tom obećanju i dalje insistira. Te njene težnje došle su do izražaja i u predmetu P-307/65 u kome je žena navela da je zahtevala od muža da proda imanje na selu, da od dobijenog novca kupe kuću u gradu i da se tamo nastane čime bi se olakšao i položaj tuženika koji je zaposlen u gradu. »Osim toga«, kaže tužilja, »više ne želim da se mučim na selu kad ne moram«. (U svim ovim slučajevima muž se obično pravdao da ne može da pređe u grad jer se osim zemljoradnje ne ume da bavi drugim zanimanjima. Istovremeno, u drugom predmetu, muž se pozivao na skuplji život u gradu, na male prinadležnosti koje ima i da tek umešan spoj koji pruža rad u fabrici sa radom na seoskom gazdinstvu stvara uslove za »normalan porodični život«).

Nasuprot ovim slučajevima, u predmetu P-147/60 tužilja je tražila da se iz grada ponovo vrate u selo što je muž odbio. »Ja nisam uspela da se priviknem na grad«, kaže tužilja. Stanovali smo u jednom mračnom i vlažnom sobičku pod vrlo teškim uslovima. Međutim, na selu imamo daleko bolje uslove za život ... Kad je on odbio da pođe sa mnom, ja sam se sama vratila u selo«.

Na relaciji različiti gradovi žena je u 4 slučaja tražila promenu grada, a muž samo u 1 slučaju. Kad je reč o ovim predmetima, treba primetiti, da ženini zahtevi nisu uvek bili rukovođeni težnjom da se živi u većem mestu. Razlozi, koje ona navodi za promenu prebivališta, više su bili vezani za njeno uvrenje da će kao bračni drugovi bolje živeti u drugoj sredini. Nasuprot ovim zahtevima, razlozi muža za promenu prebivališta bili su više praktične prirode sa težnjom da mu se olakšaju uslovi za rad. »Ja svako jutro putujem više od 30 kilometara«, kaže tužilac. »To me zamara i to košta. Zbog toga sam tražio od tužene da se potpuno preselimo u mesto gde radim. Međutim, ona je to odbila«. (P-712/65).

Na relaciji različita sela muž se u 2 predmeta pojavljuje u ulozi tužioca. U prvom predmetu tužilac je pozivao tuženi u da pređe na selo N. gde se zaposlio u zemljoradničkoj zadruzi. Međutim, tužena je to odbila tvrdeći da joj je dobro kod kćerke i zeta. U drugom predmetu (P-801/60) tužilac je tražio od svoje žene da pređu u selo kod njegovih,

ali je ona uporno zahtevala da i dalje žive u selu M., kod njenih roditelja. »Više ne želim da budem domazet«, kaže tužilac, »pogotovo što imam svoje imanje i svoje roditelje«.

8. Ljubomora

U posmatranim predmetima ljubomora se javljala kao izraz negacije ljubavi shvaćene u obliku simbola altruizma i jednog suptilnog emocionalnog procesa identifikacije svoje ličnosti sa osobom prema kojoj se ljubav gaji i to u meri da se život i potrebe drugog smatraju sopstvenim vrednostima. Ljubomora je u ovim predmetima predstavljala izraz »prirodnog egoizma« i težnje da se subjekt ljubavi pretvori u objekt isključivo svojih zadovoljstava i potreba.

Prisustvo ljubomore konstatovali smo u 24 predmeta.

Interesantno je istaći da su muževi bili ljubomorni u istoj meri u kojoj i žene. U 11 slučajeva brak je razveden zbog ljubomore muža, a u istom broju predmeta zbog ljubomore žene. U 2 preostala slučaja brak je razveden zbog oborsrtane ljubomore bračnih drugova.

Inače, žene iz grada bile su ljubomornije, skoro tri puta više, od žena sa sela (8 prema 3). Istovremeno, muževi sa sela uopšte nisu bili ljubomorni (nijedan primećen slučaj). Nasuprot njima muževi iz grada bili su izrazito ljubomorni i to do te mere da su bili ljubomorniji i od žena koje žive u gradu (11 prema 8). Inače, oblici ispoljavanja ljubomore kod žena iz grada bili su gotovo identični sa ženama sa sela.

U predmetima, u kojima se žene žale na ljubomoru muža, žene su u svojim tužbama isticale da je tuženik »patološki ljubomoran«, da je ljubomoran do te mere da ih »dovodi do ludila«. »Ja sam, kao medicinska sestra često dežurna noću«, kaže tužilja u predmetu P-27/65, »a i radim prekovremeno. Međutim, on me stalno napada, vređa i sumnjiči da živim sa lekarima«.

U drugom predmetu (P-382/65) tužilja je istakla da joj tuženik zbog svoje »strašne ljubomore« priređuje mnoge neprijatnosti. »On me stalno prati«, kaže tužilja, »uhodi me, ne smem da zastanem na ulici, niti smem da porazgovaram sa nekim poznanikom. Jednom je čak našeg kuma izbacio iz naše kuće kad je čuo da je svratio kod nas dok je on bio na poslu«.

U predmetu P-201/60 tužilja je pokušala da objasni razlog »nesnošljive ljubomore« tuženika činjenicom da je on stariji od nje 12 godina. »To je izgleda kod njega«, kaže tužilja, »stvorilo kompleks da zbog te razlike u godinama moram da tražim mlađeg čoveka. Više mi ništa nije verovao. Ako bih rekla da sam svratila u poštu ili kod prijateljice on bi to proveravao. Često je pitao i susede da li se nekad krećem i da li nam neko dolazi kad on nije kod kuće«.

I ljubomora žene ispoljavala se na sličan ili istovetan način kao i ljubomora muža. U svojim tužbama muževi prebacuju ženama da ih neosnovano sumnjiče da održavaju odnose sa drugim ženama, da im priređuju neprijatne scene, da ih neopravdano vređaju i da ih ometaju

u vođenju redovnog posla. Tako, u predmetu P-449/65 tužilac se žalio na »bolesnu ljubomoru« svoje žene. »Svaki moj susret sa nekom ženom«, kaže tužilac, »tužena je tumačila kao da živim sa njom. Više nisam smeo da imam ni jednu poznanicu«.

Prekovremeni rad, zatim terenska služba kao i česti premeštaji (kod oficira i podoficira) predstavljali su povod za ispoljavanje žene ljubomore. »Ja moram da idem na teren«, kaže tužilac u predmetu P-81/60, »jer mi je takav posao, a ona mi prebacuje da se sastajem sa drugom«. »Zbog malih prinadležnosti«, žalio se drugi muž, »pripinjen sam da radim prekovremeno i honorarno, ali ona mi prebacuje da ne dolazim na vreme kući jer živim sa drugom«. (P-208/65).

Interesantan je predmet P-884/65 u kome je žena izvršila preljubu i kojoj je muž oprostio, ali koja u odnosu na muža ispoljava, kako on to kaže, »nepodnošljivu ljubomoru«. »Verovatno misli«, kaže tužilac, »da sam i ja u stanju da je prevarim kao što je to ona učinila sa mnom«.

Inače, gotovo svi bračni drugovi ističu da su zbog ljubomore svog muža, odnosno žene morali da napuste zajedničko domaćinstvo i da su tek posle toga uspeli da nađu »svoje spokojstvo i duševni mir«.

(Kraj u sledećem broju.)

dr Mihajlo Mitić
docent Pravno-ekonomskog
fakulteta u Nišu

RÉSUMÉ

L'analyse juridique et sociologique de la pratique de nos tribunaux dans le domaine du droit de mariage représente le sujet d'un intérêt scientifique spécial. Il en est ainsi d'autant plus que les litiges se rapportant au droit de mariage constituent à peu près 90% de tous les litiges du domaine civil.

L'objet de notre attention dans ce cas est la pratique du tribunal départemental de Niš pour les années allant de 1960 à 1965. Pendant cette période il y avait en tout 1.135 procès en divorce, et sur ce nombre la cause du divorce était dans 513 cas l'incompatibilité d'humeur qui rendait impossible la vie en commun.

Dans les procès qui se rapportent à cette cause du divorce dans 330 cas le mari a été le demandeur et dans 183 cas la femme, ce qui signifie que l'action en divorce qui avait cette cause pour fondement était intentée presque deux fois plus souvent par le mari que par sa femme.

Dans les villes le mari apparaissait plus souvent dans le rôle de demandeur que le mari dans les villages (220 par rapport à 109). Ce même rapport existait aussi lorsque la femme apparaissait dans le rôle de demandeur (112 par rapport à 72).

La cause du divorce que nous avons analysé fait partie d'après ses caractéristiques fondamentales du groupe des causes communes ou générales du divorce, ce qui signifie que dans cette cause se trouvent contenues d'après leur nombre les faits qui n'ont pas été constatés et qui, pris indivi-

duellement ou dans leur ensemble, peuvent contribuer à semer des troubles dans les relations conjugales. Cependant, cette circonstance n'exclut pas l'intérêt de la pensée théorique et de l'activité pratique pour la constatation et l'analyse du nombre anonyme et de la dénomination des faits qui rentrent dans la sphère de cette cause du divorce.

D'après les cas que nous avons observés dans la pratique du tribunal départemental de Niš nous avons pu constater la présence de 30 faits particuliers qui pris séparément et dans le plus grand nombre de cas dans leur enchaînement avaient influé sur le dérèglement des relations conjugales. Ces faits distingués et dissociés sont les suivants: la mésentente sexuelle; l'ivrognerie; l'influence des parents et de la famille, l'influence des enfants; les questions pécuniaires; l'impossibilité de se mettre d'accord sur la résidence; la jalousie; le départ pour l'étranger; la séparation des époux du fait que leurs postes de travail se trouvent dans deux endroits différents; le mode de conduite du ménage commun; le manque de soucis et d'égards mutuels; le recours à la force physique dans le règlement des affaires; la vie séparée durant de longues années; la maladie du conjoint; la grande différence d'âge entre les époux; le désaccord quant à la profession de l'époux; la conduite immorale et l'enfreinte portée aux prescriptions pénales; le conflit ayant pour cause la virginité de la femme; le témoignage contre le conjoint dans la procédure pénale; le vagabondage et l'entretien des relations fréquentes avec les personnes de l'autre sexe; la séparation du fait du service militaire; l'insouciance et la négligence à l'égard des enfants; le fait du conjoint d'oublier sa situation de personne mariée; la tentative de viol de la part du beau-père; plainte portée contre le conjoint à l'entreprise ou à l'unité militaire; le désaccord au sujet de l'emploi de la femme; la pratique de la sorcellerie; la position du gendre hébergé dans sa belle famille et les complexes qui en découlent; le fait de ne pas établir la vie en commun et la tendance de poursuivre des études.

Tout ce matériel qui a été rassemblé et traité ne représente pas la fin d'un processus empirique, mais le commencement de nouvelles recherches le domaine de la sociologie du mariage et de la réglementation juridique des rapports dans le mariage avec un aperçu spécial sur l'institution du divorce. C'est en cela que se trouve la valeur essentielle et l'importance scientifique de l'analyse effectuée de cette pratique de divorce.